

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ

USAIDдин «Келгиле, окуйбуз!» долбоору

Улуттук тренерлерге жана мугалимдерге тренинг өткөрүү боюнча нускама

Окуу көндүмдөрүн өркүндөтүү боюнча
USAIDдин «Келгиле, окуйбуз!» долбоору

Бул нускама АКШнын эл аралык өнүктүрүү агенттиги (USAID) аркылуу көрсөтүлгөн Америка элинин колдоосу менен иштелип чыкты. Нускаманын мазмуну АКШнын эл аралык өнүктүрүү агенттигинин же АКШнын Өкмөтүнүн пикирин милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

Бишкек

2018

6-модуль:

**ИНСАНГА
БАГЫТТАЛГАН
ОКУТУУ**

6-модуль «Инсанга багытталаган окутуу»

1. Тренингдин максаттары жана күтүлүүчү натыйжалар

Максаты: тренингдин катышуучуларын китеп окууну окутуудагы инсанга багытталаган мамиленин өзгөчөлүктөрү менен тааныштыруу(тренингдин катышуучуларын инсанга багытталаган окутуунун өзгөчөлүктөрү менен тааныштыруу

Күтүлүүчү натыйжалар:

Тренингдин аягында катышуучулар:

- инсанга багытталган окутуунун негизги принциптерин атай алышат;
- инсанга багытталаган окутуу менен салттуу окутууну айырмалай алышат;
- инсанга багытталаган окутуунун алкагында мугалимдин ролун иштеп чыгышат;
- окутуудагы жана баалоодогу дифференциациянын үч негизги элементин санап беришет;
- дифференциацияланган баалоо менен калыптандыруучу баалоонун айырмаларын түшүндүрө алышат;
- практикада окутууну дифференциациялоо көндүмдөрүн өнүктүрө алышат.

2. Тренингдин материалдары: 6-модуль «Инсанга багытталган окутуу».

3. Керектүү материалдар: Флипчарттар, маркерлер, кайчы, кагаз скотч, ак жана түстүү кагаздар, стикерлер

4. Тренингдин мөөнөтү: 1 күн (8 саат)

5. Тренингдин өзгөчөлүгү: Бул тренинг жалпы топто, биргеликте ой-жүгүртүү менен дискуссия форматында өтүлөт. Тренингдин темасы негизинен жалпы билим берүүгө жана китеп окууну үйрөтүүгө философиялык көз караш менен мамиле кылуу; көнкреттүү көндүмдөр менен стратегиялар жөнүндө болгондугуна байланыштуу көбүрөөк убакыт бөлүнөт.

6-модуль «Инсанга багытталган окутуу»

Тренингдин программасы

8:30 – 9:00	Катышуучуларды каттоо
9:00 – 9:10	Саламдашуу
9:10 – 9:50	1-сессия. 10 модуль «Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу көндүмдөрүн калыптандырууга ата-энелерди жана коомчулукту тартуу» боюнча өтүлгөн материалдарга кайтарым байланыш
9:50 – 10:10	2-сессия. Киришүү
10:10 – 10:35	3-сессия. Дискуссия: «Инсанга багытталган окутуу деген эмне?».
10:35 – 10:55	 Кофе-брейк
10:55 – 11:15	4-сессия. Салттуу жана инсанга багытталган окутууга салыштырмалуу талдоо жүргүзүү
11:15 – 12:00	5-сессия. Окутууну дифференциациялоо
12:00 – 12:30	Сессия 6. Дифференциацияланган окутуу алкагында мугалимдин милдеттери.
12:30 – 13:15	 Түшкү тамак
13:15 – 13:50	7-сессия. Окутуу чөйрөс
13:50 – 14:0	8-сессия. Инсанга багытталган окутууда класстагы тартипти сактоо
14:30 – 15:00	9-сессия. Сабактын жана теманын максаттарын коюу.
15:00 – 15:20	 Кофе-брейк
15:20 – 15:50	10-сессия. Инсанга багытталган окутуудагы баалоо
15:50- 16:10	Сессия 11. Сабак учурундагы теңдик жана калыстык маселелери
16:10 – 16:40	Практикалыш иш
16:40 – 17:00	Кайтарым байланыш

Убакыт	Иш-чаранын мазмуну	Ресурстар жана эскертүүлөр
9:00-9:10 10 мин.	<p>Таңкы саламдашуу Фасилитатор (мындан ары Ф.) тренингдин катышуучулары менен саламдашат. «Топ» кыймылдуу көнүгүүсү Бардык катышуучулар айлана болуп турушат. Адегенде Ф. тамашалуу төрт саптан турган ырды окуйт. (флипчартка жазып койсо да болот):</p> <p style="text-align: center;">Тоголок топ меники. Тобум менин тоголок. Топ тоголок болбосо, Анда ал сенин тобуң.</p> <p>Мындан ары Ф. көнүгүүнүн шартын түшүндүрөт: «топ» деген сөздүн ордуна катышуучулар колу менен топту жерге уруп аткандай же шакекчеге ыргытып салып аткандай кыймылды көрсөтүшөт; «менин», «меники» деген сөздөрдүн ордуна өзүн көрсөтүшөт; «тоголок» деген сөздүн ордуна эки колу менен тоголок форманы көрсөтүшөт. Ф. сөздөрдү жай айтып, көрсөтүп берет жана акырындап инструкцияны бара-бара татаалдаштырып жана тездетип берет. Катышуучулардын баары кыймылды ырды окуу темпи менен бирдей ылдамдыкта көрсөтүп берип калышканда көнүгүү бүтөт.</p>	Флипчарт
9:10-9:50 40 мин.	<p>1-сессия. «Анаграмма + реклама» / 10-модуль боюнча өтүлгөн тренинге рефлексия («Башталгыч класстардын окуучуларынын окуу көндүмдөрүн калыптандырууга ата-энелерди жана коомчулукту тартуу») Ф. катышуучуларлы 5 топко бөлүп, ар бир топко өтүлгөн тренингдин темаларына байланышкан сөз-түрмөктөр же фразалар түзсө боло турган тамгаларды таркатып берет. Ар бир топ адегенде тамгалардын туура тартипте койуп чыгышы керек. Андан кийин алардан фразаларды түзүп чыгышат. Катышуучулар бул фразаларды же түшүнүктөрдү «реклама кылуу» менен презентация кылышат. Ташырман аткарууну жеңилдеттиш үчүн бул фразалар же сөздөр өзүнчө карточкаларга бөлүнүп берилди. Ф. ар бир сөзгө кыскача токтолот.</p> <p>Чечмеленүүчү фразалар: А. Ата-энелерди тартуу Б. Үйдөн окуу В. Ата-энелердин катышуусу Г. Коомчулук Д. Кызматташуу</p> <p>Топтордо иштөө -15 мин. Жалпы топто талкуулоо – 20 мин.</p>	<p>Тамгалар жазылган карточкалардын топтому</p> <p>Топтордун санына жараша флипчарттар, маркерлер жана скотч.</p> <p>1-тиркеме (анаграмма үчүн сөздөрдү түзүүгө тамгалар)</p>
9:50-10:10 20 мин.	<p>2-сессия. Киришүү.</p> <p>Ф. катышуучулардын бирөөсүнөн слайддагы притчаны окууну өтүнөт. (Жылдыз эсептегич менен жылдызча жөнүндө притча). Мындай кийин Ф. катышуучуларды бул притчанын окутууга болгон байланышы жөнүндө ойлонууларын сунуштайт. Катышуучулардын жоопторунан алынган негизги сөздөрдү Ф. флипчартка жазып турат жана төмөнкү сөздөр менен фразалар айтыла тургандай кылып талкууну алып баруу керек:</p>	<p>флипчарт, маркер</p> <p>2- РР слайды, «Эсептегич менен жылдызча»,</p> <p>3- РР слайды, «Тренингдин күтүлүүчү</p>

	<p>- түрдүү мамилелер, ыкмалар - түрдүү керектөөлөр; - жылдыз эсептегичтин ролу (мугалимдин); - түрдүү максаттар;</p> <p>Талкуулоодон кийин Ф. жыйынтык чыгарат: «Биз, адамдар ар түрдүү болгонубуздай эле, биздин максаттарыбыз, керектөөлөрүбүз да ар түрдүү, алдыга умтулуп өнүгүүбүзгө да түрдүү шыктандырууларды(мотивацияларды) талап кылабыз. Биздин жөндөмдөрүбүз дагы ар түрдүү, жылдыздардай эле бирөөбүз көз уялтып жаркырасак, башкабыз өтө жарык эмес болсо да текши жаркырай алабыз. Ал эми, жылдыз эсептегич кимибизге көбүрөөк көңүл буруш керек экенин жана кимибиз өз алдыбызча жаркырай алаарыбызды билиши керек. Эгерде мындай боло турган болсо, анда жылдыз эсептегичтин негизги максаты бул жаркыроолордун жолун тоспостон, кайрадан аларга багыт берип, мындан да жаркырай алышына аракет кылышы керек.</p> <p>Бул тренингди биз кокусунан мындай философиялык нота менен быштаган жокпуз. Окутуудагы инсанга багытталган мамиле бул мугалимдердин сабак учурундагы жүрүм-турумдардын, мамилелердин өзгөрүүлөрү жана буларды ишке ашырууга болгон алардын ролун түшүнүүлөрүн талап кылган окутуунун философиясы. Булардын баары бүгүнкү биздин тренингдин форматында чагылдырылат. Биргеликте ой жүгүртүп, маектешип бүгүн биз жаңы идеяларды, шыктанууларды жаратабыз деген үмүттөбүз.</p> <p>Мындан кийин Ф. катышуучулар менен күтүлүүчү натыйжаларды талкуулайт (3-слайд).</p>	натыйжалары»
<p>10:10-10:35 25 мин.</p>	<p>3-сессия. Дискуссия: «Инсанга багытталган окутуу деген эмне?».</p> <p>Ф. «Инсанга багытталган окутуу – бул мугалим окутуу процессине катышуусундай эле, окуучунун окуу процессине активдүү катышуусун камсыздаган система. Окуучулар активдүү позиция ээлеп, өз окуусун башкарышат: максаттарды аныкташат, тапшырмаларды аткарууну пландаштырышат, баалоо принциптерин аныктоого катышышат ж.б. Бул ыкманын негизги идеясы монологдон диалогго, көзөмөлдөн мугалимдин колдоосу менен өз алдынча өнүгүүгө жана башкаруудан өз алдынча башкарууга өтүү болуп эсептелет.»</p> <p>Мындан ары Ф. катышуучуларды инсанга багытталган окутуунун негизги принциптери менен тааныштырат (5, 6-слайддар жана слайддарга берилген эскертүүлөрдү карагыла).</p> <p>Топтордо талкуулоо үчүн суроолор:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Келиниздер ойлонуп көрөбүз, эмне үчүн дүйнөдөгү алдыңкы педагогдор бул принциптерди бөлүп көрсөтүшкөн? 2. Бул принциптердин кайсылары менен макулсуздар, кайсылары менен макул эмессиздер? 	Флипчарттар, маркерлер, 4, 5- РР слайдары

	<p>3. Кайсы принциптерди эң маанилүү деп ойлойсуздар? Эмне үчүн?</p> <p>Катышуучулар талкуу учурунда молулдарды колдоно алышат Принциптер 6-модулдун 4-бетинде баяндалган. Ф. катышуучулар тарабынан айтылган эң маанилүү ой-пикирлерди флипчартка жазып турса болот (жазганга катышуучулардын бирөөсүн дайындаса да болот). Аягында, жазылгандарды талкуулоого убакыт бөлүү керек.</p> <p>Ф. талкууну жыйынтыктайт: «Инсанга багыталаган окутуу– бул жогоруда айтылган биздин «жылдызчалар» сыяктуу окуучуларды инсан катары алдыңкы орунга койгон иновациялык, жаңыча мамиле менен окутуу болуп эсептелет. Ал эми биз «жылдыз эсептегичтер» ар бир жылдыздын бардык өзгөчөлүктөрүн жакшы билүү менен алардын мындан да жарыгыраак жаркырай алышаарына жардам беришибиз керек. Мындай өзгөрүүлөр бир сааттын ичинде жаралбайт. Бүгүн биздин негизги максатыбыз акырындык менен ар бир окуучудан инсанды көрө билүүнү жана аны урматтоону үйрөнүү үчүн эмне кыла алаарыбыз жөнүндө ой-жүгүртүп көрүү болуп саналат. 9-принципке карай (5-слайд), бүгүн сиздерди мен окутпайм, биз бирге окуп, бири-бирибиздин ой-пикирибизди таанып билебиз, үйрөнөбүз. Албетте, талкууларыбыздан сырткары тренингди көңүлдүү оюндар менен кезектештирип, кызыктуу кылабыз».</p>	
10:35- 11:55	 Кофе-брейк	
10:55-11:15 20 мин.	<p>4-сессия. Салттуу жана инсанга багытталган окутууга салыштырмалуу талдоо жүргүзүү.</p> <p>Ф.: «Инсанга багытталган окутуунун технологияларын ийгиликтүү колдонууну үйрөнүүнү үчүн алгач инсанга багытталган окутуу менен салттуу окутуунун негизги айырмачылыктарын түшүнүү керек. Келиңиздер, бул айырмачылыктарды карап көрөлү». (6,7-слайддар)</p> <p>Ф. катышуучулардан ар бир айырмачылыкты окууну өтүнөт. Андан кийин, бул айырмачылыктар жалпы топто талкууланат. Ф. катышуучулардын маанилүү ой-пикирлерин флипчартка жазып, көрүнөө жайга илип койот.</p>	6,7- РР слайддары, флипчарт, маркер
11:15-11:25 10 мин.	<p>«Менин инсандык формулам» көнүгүүсү</p> <p>Ар бир катышуучу өзүн инсан катары (кызыкчылыктарын, мүнөзүн, шыгын ж.б.) чагылдырган формуланы ойлоп табышы керек. Адатта катышуучулар «плюс», «минус», «көбөйтүү», «бөлүү» деген сыяктуу математикалык белгилерди колдонуп формулаларды ойлоп табышат. Бирок химияны көбүрөөк эстете турган формулалар түзүлгөн учурлар да кездешет.</p> <p>Ильяз = интуиция + тамшакөйлүк + жалкоолук Гульназ = (0,7 авантюризм + 0,5 ишенимдүүлүк) / 1,1 туруксуздук ж.б.с.у.</p> <p>Катышуучулар бул тапшырманы аткарып бүтүшкөндөн кийин кудум «пленардык заседаниеде доклад окугандай» ойлоп тапкан</p>	

	<p>формуларын ар бири жалпы топтун алдында айтып беришсе болот. Же болбосо «стендик доклад» сыяктуу (бул учурда ар бири өзүнүн формуласын кагазга жазып жана аларды көкүрөктөрүнө илип же жабыштырып алып аудиторияда ары бери эркин басып жүрүшүп бири-бирине айтып беришет.)</p> <p>Докладдардын натыйжалары боюнча Ф. бул «илимий конференциянын» жыйынтыгын чыгарат. Бул учурда кайталанган же окшош сапаттар менен жөндөмдүүлүктөргө басым жасап, биздин канчалык ар түрдүү экенибиз жөнүндө айтып кетсе болот.</p>	
<p>11:25 – 12:00</p> <p>35 мин.</p>	<p>5-сессия. Окутууну дифференциациялоо.</p> <p>Ф.: Мурунку сессияда таблицада карап, талкуулаганыбыздай инсанга багытталган окутууда негизги орунга окуучу өзүнчө кызыкчылыктарга, мүнөзгө, маалыматты кабыл алуу тибине, темпераментке ээ инсан катары койулат.</p> <p>Бул окутуу дифференциацияланган болушу керек дегенди билдирет. Тагыраак айтканда окутуу окуучулардын түрдүү топторуна же айрым окуучуларга ар башка пландаштырылып ишке ашырылышы керек. Бул сессиянын аталышы – окутууну дифференциациялоо деп аталат. (8-слайд).</p> <p>Дифференциациялап окутуу контекстинде, окуучулардын даярдык деңгээли жана кызыкчылыктарынын негизинде эч болбогондо окуу ишмердүүлүгүнүн үч элементин бөлүп көрсөтүү мүмкүн. (9-слайд).</p> <p>Ф. катышуучуларды 3 топко бөлүнүүнү сунуштайт. Ар бир топ 6-модулдун 7-бетиндеги 2-таблица боюнча талкуулашып, ар бир топ таблицанын бир колонкасына өздөрүнүн педагогикалык практикасынан мисал келтиришет.</p> <p>Топтук иш аяктагандан кийин Ф. класстагы окутууну дифференциациялоону уюштуруу этаптарын карап чыгууну сунуштайт (10-слайд, слайддарга <u>берилген эскертүүнү</u> карагыла).</p> <p>Ф.: «Мунун баары сиздерге татаал жана ишке ашырууга кыйын болгондой көрүнүшү мүмкүн. Бирок жакшы жери китеп окууну үйрөтүү мугалимге окутууну уюштурууга кеңири эркиндик берүү менен бирге кийинчерээк башка предметтерди өздөштүрүүдө колдонула турган инсанга багытталган окутуунун көндүмдөрүн машыктырууга мүмкүнчүлүк берет. Үй тапшырмалары, өзгөчө «адабий окуу» сабагынын алкагында окутуу процессин индивидуалдаштыруу үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөрдү берет. Үйгө берилген тапшырмалардын мааниси бул окуучунун өз алдынча ой жүгүртүүсүн өнүктүргөндүгүндө жатат. Окуучу үй тапшырмасын мугалимдин көрсөтмөсү же окуу китеби боюнча аткарганына карабастан, жекече жана өз алдынча аткарганы анын ой жүгүтүүсүн өнүктүрүүгө, материалды түшүнүү менен өздөштүрүүсүнө түрткү берет. Инсанга багытталган окутууда окуучунун кабыл алуу мүмкүнчүлүктөрү менен окуудагы жетишүүсүнө жараша үй тапшырмаларын индивидуалдаштыруу керек.</p> <p>Жетишпей жаткан же артта калган окуучуга бир аз жеңилерээк тапшырманын берилиши анын өзүнө болгон ишенимин калыптандырып, күчүн бекемдейт. Ал эми татаалыраак, чыгармачыл тапшырма окууда жакшы жетишкен окуучулардын</p>	<p>8, 9, 10- РР слайддары.</p> <p>(«Мазмун», «Процесс», «Натыйжа») деп группанын аттары жазылган үч флипчарт.</p> <p>Топтук иштер үчүн флипчарттар менен маркерлер.</p>

	интенсивдүү интеллектуалдык өнүгүүлөрүнө жардам берет. Мындан сырткары, жайкы каникулда үйдө окуу үчүн окуучулардын кызыкчылыктары менен керектөөлөрүн эсепке алуу менен ар түрдүү чыгармалардын тизмесин түзүү сунушталат.»	
12:00-12:10	<p>«БИРИНЧИ СКРИПКА» ОЮНУ</p> <p>Бул көнүгүүнү аткарууда окуучулардан байкагычтык жана көңүл коючулуктук талап кылынат. Бир катышуучу (ыктыярчы) эшиктин сыртына чыгат. Бул учурда бөлмөдө калган катышуучулар сырттагы оюнчу кайтып киргенде баары биргеликте ага бир мезгилде көрсөтө турган кыймылдарды демилгелеген кишини өздөрүнүн арасынан тандашат. Сырттан кирген биринчи оюнчу жалпы топ аткарып жаткан кыймылдарды көңүл коюп байкап, бардык катышуучулар анын кыймылын туурап жаткан «биринчи скрипка» ким экендигин табышы керек. Эгерде катышуучулар демилгечинин кыймылдарын түз карабастан жана демилгечи кыймылдарды билдирбестен бат алмаштыра алса анда «биринчи скрипканы» табуу оңой болбойт.</p> <p>Көнүгүү угуп кабыл алууну жана көңүл бурууну өнүктүрөт. Ошондой эле «азыр жана ушул жерде» боло турган ситуацияларга киришип кетүүгө жардам берет.</p>	
12:10-12:30 20 мин.	<p>6-сессия. Дифференциацияланган окутуу алкагында мугалимдин милдеттери.</p> <p>Ф. катышуучуларды 12-слайдды (1-2 минута) окууну сунуштайт. Ушуну менен бирге Ф. 11-слайдда берилген белгилерди окуп, катышуучулардан ийгиликтин жагдайын(ситуациясын) кантип жаратуу боюнча ойлонуп, ой-пикирлерин бөлүшүүлөрүн өтүнөт. Эң негиздүү айтылган идеялар флипчартка жазса болот.</p>	11-PP слайд, «Ийгиликтин жагдайы»
12:30-13:15	☉ Түшкү тамак	
13:15-13:30 15 мин.	<p>«Инструкцияларды аткаруу» көнүгүүсү</p> <p>Бул көнүгүүнү аткарууда катышуучулардын баары бир мезгилде абдан тездик менен аткаруусу маанилүү. Ошондуктан бул көнүгүүнү катышуучулардын баары топтолгондо гана аткаруу кажет. Көнүгүү катышуучулар арасында эмоционалдуу реакцияны жаратышы мүмкүн. Бул көнүгүүдө Ф. чыныгы тест алып аткандай атмосфераны жаратуусу зарыл.</p> <p>Ф.: «Азыр инструкцияны канчалык жакшы аткара алаарыңыздарды текшеремиз. Мен сиздерге инструкцияны аткарыш үчүн тест жазылган барактарды таркатып берем. Барактардын бет жагын ылдый каратып койуп койом анткени буларды аткарууга чектелген убакыт берилет. Тапшырманы аткарууга үч мүнөт берилет. Мен «Баштагыла!» деп команда бергенде бет тарабы төмөн карап турган кагаздарды бери каратып, инструкцияларды аткарууга киришесиздер». Ф. кагаздарды таркатып берет, анан убакытты текшергендей түр көрсөтөт да баштоого команда берет.</p> <p>Оюн аяктагандан кийин Ф. жыйынтык чыгарат: «Бул оюнду класста да колдонсо жакшы болот. Биринчиден, көңүлдү көтөрүп, жагымдуу маанай тартуулайт. Экинчиден, окуучулар инструкцияларды орундоонун маанилүүлүгүн түшүнүшөт. Үчүнчүдөн, мугалим окуучуларынын белгилүү убакытка чектелген инструкцияларды аткарууга болгон мамилеси менен инструкциялардагы күтүлбөгөн өзгөрүүлөргө реакцияларын</p>	Катышуучулардын санына жараша тестин барактары (2-тиркеме)

	байкап, үйрөнө алышыт».	
13:30-13:50 20 мин	<p>7-сессия. Окутуу чөйрөсү. Ф.: «Буга чейинки терингдерде талкуулаганыбыздай эле окутуунун ийгилиги класстагы чөйрөдөн көз каранды. Келиңиздер окутуу чөйрөсүн аныктоочу факторлор жөнүндө сүйлөшөлү: 12 слайд, слайдда берилген эскертүүнү караңыз).</p> <p>Ф.: Класста ылайыктуу окутуу чөйрөсүн жаратыш үчүн ар бир мугалим окуу жылы бою мындай суроолорду өзүнө берип турушу зарыл: (13-слайд). Ф. катышуучуларга кезек-кезеги менен суроолорду окууну сунуштайт; талкуу үчүн кыска убакыт ажыратат (эгер убакыт болсо) же өзү суроолорду окуп, катышуучулардын бош убагында суроолор боюнча ойлонууларын сунуш кылат.</p>	
13:50-14:30 40 мин.	<p>8-сессия. Инсанга багытталган окутууда класстагы тартипти сактоо. Ф.: «Инсанга багытталган окутуу, дифференциациялап окутуу жөнүндө сөз болгондо көптөгөн мугалимдер мындай окутуу формалары класста тартипти сактаганга жол бербейт деген тынсызданган ойлорун билдиришет. Келиңиздер бул жөнүндө ой жүгүрүп, чечүүчү жолун тапканга аракет кылып көрөлү».</p> <p>Ф. катышуучулардан «тартиптин» аныктамасын айтууларын сурап, негизги сөздөрдү флипчартка жазып турат. Анан жыйынтык чыгарат: «Мугалимдердин көбү окуучуларды фронталдык формада жайгаштыруу класста тартипти сактоого жардам берет деген ойдо. Адатта мындай мугалимдер үчүн «тынчтык» жана «тартип» бир эле түшүнүк. Тынчтык өкүм сүрүп, мугалимдин гана үнү угулган сабак көпчүлүк учурда натыйжасыз сабак болуп эсептелет, анткени мындай сабактан эң чыдамдуу беш же алты эле окуучу бир нерсе үйрөнүшү мүмкүн».</p> <p>Окуучунун тартиби деген эмне экендиги тууралуу ой жүгүртүү зарыл. Тынчтыкты сактоо ар дайым эле тартип орнотулганын билдиреби? Ал эми сабак учурунда класста орун алмашуу жана сүйлөө тартипти бузуу болуп эсептелеби» (14-слайд).</p> <p>Ф.: « Жүрүм-турум эрежелерин бузуу көпчүлүк учурда окуучулар зериккенде, алардын алдына коюлган милдеттерди түшүнбөгөндө же аткарганды каалабаганда келип чыгат. Тапшырмаларды жана класс ишин аткаруу усулдарын натыйжалуу дифференциациялаганда, окуучулар менен максаттарды биргеликте аныктаганда, ишти аткаруу боюнча өз ара келишим түзгөндө жана окуучуларды натыйжага багыттаганда, алардын мотивациясы жогорулап, тапшырманы аткаруудан алаксуу ыктымалы азаят.</p> <p>Башталгыч класстар – бул мугалим окуучуларды «тартип» түшүнүгү, (өз алдынча жана топ менен бирге) окуу процессинин жол-жобо, эрежелери менен тааныштыруу мезгили болуп саналат. Катуу тартип чаралары окуучулардын билим алууга умтулуусун азайтат, ал эми шактандыруу жана позитивдүү кайтарым байланыш, окуучулардын ийгиликке жетишүү ишеничин арттырып, кайрадан мактоо угуу үчүн күч жумшоосун камсыздайт. Класста тынчтыкты сактоого аракет кылуунун кажети жок, бардык окуучулар өздөрүнө кызыктуу нерселер менен алектенип, башкаларга тоскоолдук жаратпастан акырын үн</p>	14-PP слайды, флипчарттар, маркерлер, топтук иш үчүн А4 кагаздары.

	<p>менен өз ара сүйлөшүү мүмкүнчүлүгүн берүү зарыл.</p> <p>Окуусун өз алдынча көзөмөлдөө адаты, сабак учурунда башкаларга сый мамиле жасоо, башкаларды угуу жана өз ой-пикирин айтуу жөндөмү окуучуларга өмүр бою керектүү жана пайдалуу болот. Бул жөндөмдү калыптандыруу үчүн, биринчи кезекте, мугалим өзү окуучулардын ой-пикирлерине сый мамиле жасоо, жаңы нерселерди үйрөнүү жана талкуу жүргүзүү аркылуу окуучуларга өрнөк болуусу тийиш. Мугалим лектордон орток иштин фасилитаторуна айлануусу зарыл.</p> <p>Албетте, ар бир класста жалпы эрежелерди сактабаган, бир жерде узак мөөнөт отура албаган окуучулар да болот. Мындай окуучуларды жөнгө салуу үчүн бир катар ыкмалар бар. Кээ бирлерин карап чыгалы»</p> <p>Ф. катышуучуларды «Кимге кайсы жыл мезгили көбүрөөк жагат: кыш, жаз, жай, же күзбү?» деп 4 топко бөлөт. Ар бир топко ыкмаларды окуп чыгууну, андан кийин калган модулдун 11-бетиндеги ыкмаларды тааныштырууларын сунуштайт.</p>	
<p>14:30-15:00</p> <p>30 мин.</p>	<p>9-сессия. Сабактын жана теманын максаттарын коюу.</p> <p>Ф.: «Элестетип көргүлө, досунуз чуркап келип абдан шашылыш түрдө «Буюмдарыңды чогулт!» Эртең жолго чыгабыз! Бул абдан маанилүү!» деп шашылыш айтып эле кайра чуркап кетип калды. Мындай учурда сизде кандай суроолор пайда болот деп ойлойсуз?» <u>Катышуучулар варианттарды айтышат</u>, мындан кийин Ф. жыйынтык чыгарат: «Адамзаты кандай гана ишмердик менен алек болбосун, анын максатын түшүнгөндө гана жасаган ишинин мааниси болот. Сиз үчүн кылган ишиңиз маанилүү болсо гана сиз бардык күчүңүздү максатка жетүүгө жумшайсыз, эгерде маанилүү болбосо анда сиз минималдуу убакыт менен күч жумшоо менен эле чектелесиз. Окуучулар дагы так ушул сыяктуу эле сабактын максатын түшүнүшпөсө же бул максат аларды шыктандырбаса, анда алар максаттарга жетүүгө болгон каалоолору да минималдуу болот. Ушул себептен улам, инсанга багытталган окутууда сабактын жана теманын максаттарын коюуга үйрөтүү маанилүү орунду ээлейт. Келиңиздер, кийинки слайдды карап көрөлү (15,16-слайддар, <u>слайдда жазылган эскертүүлөрдү карагыла</u>)».</p> <p>Ф. катышучуларды биринчи-экинчи деп санатып, өз номерлерин эстеп калууларын сурайт. Андан кийин тапшырма берет:</p> <p>Ф.: «модулдун 15,16-беттеринин 3-таблицасында сабакка максат коюуда жана калыптандыруучу баалоонун критерийлерин түзүүдө колдонууга боло турган Блумдун таксономиясы боюнча ченелген этиштер көрсөтүлгөн. Бул этиштер сиздерге белгилүү Блумдун таксономиясына незизделип, көндүмдөрдүн өнүгүү деңгээлдерине карай болжолдуу түрдө бөлүнүшкөн. Бул таблицаны окуп чыгыңыздар, анан «биринчи-экинчи» деген номерлер боюнча жуптарда окуганыңыздарды талкуулайсыздар. Талкуу учурунда мен сиздерге таркатып берген суроолорду колдонго аракет кылыңыздар».</p> <p>Катышуучулар таблицаны окуп жатышканда, Ф. ар бир жупка суроолордун тизмесин таркатып берет(3-тиркеме).</p> <p>Ф. жалы топто талкуулоого канча убакыт керек болоорун болжолдуу түрдө билүү үчүн жуптарга тапшырманы берерде аткаруу убактысын эскертип, жалпы топко мониторинг жүргүзөт.</p>	<p>15,16- PP слайддары</p> <p>3-тиркеме</p> <p>(катышуучулардын санына жараша)</p>
<p>15:00-15:20</p>	<p> Кофе-брейк</p>	

<p>15:20-15:30 10 мин.</p>	<p>«АЖЫДААР, КЫЗ ЖАНА САМУРАЙ» КӨНҮГҮҮСҮ Бул көнүгүү «Таш, кайчы, кагаз» деген белгилүү балдар оюнунун принциптерине негизделген. Көнүгүү группаны жандандырып биримдүүлүгүн арттырат жана алардын маанайын көтөрөт. Оюнду баштагандан мурун Ф. бардык катышуучуларды эки топко бөлүп алып, оюнга ажыдаар, кыз жана самурай деген үч персонаж катышаарын түшүндүрөт.</p> <p>Кызды көрсөтүш үчүн, катышуучулар көйнөктөрүнүн этегинин уч жагын кармап алгандай, буттарын алмак-салмак алмаштырып, уялыңкы түрдө «Ля-ля-ля» деген үн чыгарышат.</p> <p>Ажыдаардын образын көрсөтүш үчүн, колдорун өйдө көтөрүп, тырмактары менен чапчып ала турган түр көрсөтүү менен «Р-р-р-р» деген коркутуп аткандай үн чыгарышат.</p> <p>Ал эми самурайды көрсөтүү үчүн оң бутун алдыга коюп, оң колун башынан өйдө кылыч кармап тургандай кылып, кудум салгылаша тургандай болуп жоокерлерге тиешелүү «А-а-а-а» деген үн чыгарышат.</p> <p>Оюн төмөндөгүчө өтөт. Ар бир командага бир персонажды чогуу тандап, көрсөтүп берүүлөрүнө 30 секунд берилет. Мындан кийин Ф. берген белгиси боюнча командалар тандаган персонаждарынын кыймылдарын бир мезгилде көрсөтүшөт. Эгерде эки команда окшош персонажды көрсөтүшсө, анда бул раунда эки команда тең(ничья) болот. Эгерде түрдүү персонаждар көрсөтүлсө, анда төмөнкү эреже боюнча жеңүүчү аныкталат: ажыдаар кызды жеп койот (упай ажыдаарды көрсөткөн тарапка берилет); самурай ажыдаарды өлтүрөт (самурайда аткарган команда жеңет); кыз самурайдын жүрөгүн жумшартат (кызды туураган команда жеңүүчү болот). Оюн, жеңди деген упай үч жолу берилгенге чейин улантылат.</p>	
<p>15.30-15.50 20 мин.</p>	<p>10-сессия. Инсанга багытталган окутуудагы баалоо. Ф.: Дифференциациялап окутуу жөнүндө сөз кылганыбызда сөссүз түрдө анын алкагындагы баалону талкуулашыбыз керек 17-слайд, <u>слайдда берилген эскертүүлөрдү дагы карагыла</u>).</p> <p>Ф. катышуучуларга 4-тиркени таркатып, аны толтурууларын сурайт. Тапшырма аткарылып бүткөндөн кийин, Ф. талкуу өткөрөт (талаш суроолор талкууланат).</p> <p>«КОЛ ЧАБУУЛАР» көнүгүүсү Катышуучулар айлана болуп отурушат же турушат. Катышуучулардын бири өз каалосу боюнча айлананын ортосуна чыгат, ал эми калгандары аны дүркүрөгөн кол чабуулар менен коштошот. Кол чабуулар ортодо турган катышуучу канча кааласа ошончо убакытка чейин созулат. Качан ал өзүнө болгон көңүл бурууну жетет деп чечкенде жалпы топко ыраазычылык билдирет да (ыраазычылык билдирүүнүн жолдорун өзү тандайт, «рахмат» деп айтат, жүгүнөт, реверанс жасайт, ар биринин колун кысып чыгат ж. б.) жалпы топко кайтат. Мындан кийин, анын ордун башка катышуучу ээлейт. Оюнду, борборго чыгууга каалоочулар бүткөнгө чейин уланта берсе болот. Мыкты иштеп жаткан топто, адатта, ар бир адам таазим алууну каалайт. Бирок, кээ бирөө уялчаак болушу мүмкүн. Ушундай кырдаалда Ф. мындай катышуучуга кол чабуулар үчүн айлананын борборуна чыгууну</p>	<p>17- РР слайды, 4 – тиркеме (катышуучулардын санына жараша)</p> <p>Флипчарт (Ф. дун каалоосу боюнча)</p>

	<p>сунуш кыла алат; жумшак сөз менен чакыруу бул адамга чечим алып чыгууга жетиштүү болуп калышы да ыктымал. Ага болбой жатса, анда бул адамга "өзгөчө" кол чабууну топко сунуш кылса болот: мындай жагдайда катышуучу өз ордунда эле кала берет, анын жанында отурган топтун мүчөлөрү анын тарабын карап кол чабышат. Эгерде, мындай уялчаак катышуучулардан экөө болсо, анда экөөнү чоогу айлананын борборуна чакырууга болот.</p> <p>Ф.: «Класста өткөрүлгөн ушундай күнүгүү сизге абдан керектүү маалыматты чогултууга жана көйгөйлүү суроолорго жооп табууга жардам берет: «Ким өзүнө көңүл бурулгандыгын жакшы көрөт, а ким уялчаак? Катышуучунун айлананын борборуна чыгуудан баш тарткан учурларына топтун көз карашы кандай: көңүл бурбайбы же түшүнүү менен мамиле кылабы? Бир эле адамга болгон дүркүрөгөн кол чабуулардын узактыгы башка күндөрү өзгөрүлөбү? Дүркүрөгөн кол чабуулардын жалпы узактыгы канча болот? Ушул жана башка суроолорго берилген жооптор топтун ичиндеги мамилелердин түзүлүшүнө, сабактын аягындагы атмосферага, топтун мүчөлөрүнүн жеке динамикасына анализ кылып жаткан мугалимге абдан пайдалуу болушу мумкун.</p>	
<p>15:50-16:10 20 мин.</p>	<p>11 - сессия. Сабак учурундагы теңдик жана калыстык маселелери.</p> <p>Ф.: «Сабак учурунда теңдик жана калыстык маселелерин инсанга-багытталган окутуу контекстинде кароо абдан маанилүү, себеби билим берүүнүн максаттарынын бири - бардык окуучуларды жынысына, улутуна, социалдык абалына, ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрүнө, ж.б. шарттарына карабастан бирдей жеткиликтүүлүк жана бирдей окуу шарттары менен камсыз кылуу. Бул сөздөрдү биз көп учурларда ойлонбой айтышыбыз мүмкүн, себеби биз сабак учурунда бардык окуучуларга бирдей укуктарды жана акыйкаттуулукту камсыз кылабыз деп ишенебиз. Бирок чындыгында эле ошондойбу? Биздин жүрүм-турумубузда, окуучуларга кылган мамилебизде, жана окуучулардан күткөн натыйжаларда кээ бир окуучуларды кемсинте турган кандайдыр бир сапаттар барбы? Негизинен бул маселе, алда канча адабий окуу сабагын окутуудан тышкары жалпы билим берүү системасында жана жалпы коомчулукта таркалган Бул коомдук, маданий табияты боюнча гуманисттик маселе деп эсептелет. «Келгиле, окуйбуз!» долбоору мугалимдерге гендердик билим берүү, адам жана бала укуктары боюнча тренинг өткөрүү максаттарын койбойт. Канчалык сиздин окутуу процессиңиз адилеттүү түзүлгөнүн, жана класста ар бир балага калыс мамиленин болушуна жетишүүгө ар бирибиз кандай чара көрө алаарыбызды(өзүбүздү өзгөртүүгө) ой жүгүртө алышыбыз үчүн биз бул маселени көтөрүү керек деп эсептейбиз » (18- слайд; <u>слайдка берилген эскертүүлөргө көңүл бурунуздар</u>).</p> <p>Андан кийин Ф. катышуучуларды 19-слайдагы сүрөткө көңүл буруп, өзүлөрүнүн пикирин айтууга чакырат. Кыска талкуудан кийин Ф. жыйынтыктайт: «Теңдик – бул бардыгы үчүн бирдей шарттар. Бирок баарына бирдей шарттарды түзүү – бул иштин жарымы. Чыныгы максат бул адилеттүү билим берүү шарттарын тузүү. Сүрөттөгүдөй баарына бирден кутуча (ящик) берүү жетиштүү эмес. Бул жерде ар бир окуучуга канча кутуча керек экенин түшүнүү жана ар бир окуучуну «өзүнүн кутучасын табууга үйрөтүү».</p>	<p>18 -19- РР слайдары, 6- модуль (18-19 бет).</p>

	<p>Андан кийин Ф. 6 модулдун 18-19 беттеринде берилген дискриминациянын бир түрүн кароого жана класста ойлобостон басмырлоо мисалдарын келтирүүгө чакырат.</p> <p>Кыскача талкуулоодон кийин Ф. жыйынтыктайт:</p> <p>«Бул сессиянын максаты – ушул берилген маселелер жөнүндө ой жүгүртүү. Тендик жана калыстык – бул татаал коомдук маселе, ошон үчүн, тилекке каршы, биз даяр чечимдерди силерге сунуштай албайбыз. Бирок, биз сиздерди бул маселеге убакыт бөлүп, мугалим-педагог катары сиз канчалык деңгээлде калыссыз, жана класста ар бир бала өзүн адилетсиз түрдө башкалардан кем сезбес үчүн эмне кыла аласыз деген суроого ой жүгүртүүгө чакырабыз».</p>	
<p>16:10-16:40 30 мин.</p>	<p>Практикалык иш</p> <p>Ф. катышуучуларды 3 топко бөлөт (өзү каалаган жолдору менен) андан кийин ар бир топко маселе берет, ар бир топ 6-модулдагы бир стратегияны тандап, изилдеп анан жалпы топто талкуулап айтып берет:</p> <p>1 группа: Түрдүү баскычтагы тапшырмалар, 20-бет. 2 группа: «Окурмандын шатысы», 22- бет. 3 группа: Окурман клубдары, 23-бет.</p>	<p>6 модуль, 3 флипчарт, А4 форматтындагы кагаз, маркерлер</p>
<p>16:40-17:00 20 мин.</p>	<p>Кайтарым байланыш</p> <p>Ф. 3- слайдка кайрылып келет («Тренингдин күтүлүүчү натыйжалары») андан кийин катышуучулар менен чогуу бул натыйжалар кайсы деңгээлде ишке ашкандыгы жөнүндө талкуулайт; андан ары катышуучуларга тренингдин темасы боюнча суроо бергенге, жакшы жактарын жана жакшыртууну талап кылган учурларын талкуулоого мүмкүнчүлүк берилет. Ошол эле убакта «Түстөр менен баяндоо» аттуу көнүгүүнү аткаруу мүмкүнчүлүгү түзөт.</p> <p>«Түстөр менен баяндоо» көнүгүүсү</p> <p>Ф. катышуучулардан тренинг убагындагы алардын эмоционалдык абалын (ар бир эмоцияга белгиленген түстөр 20- слайдда көрсөтүлгөн) эң жакшы чагылдырган түстөгү «жалбыракчаны» алып, дарактын бутактарына чаптоону сунуштайт (алдын ала флипчартка дарак жана анын бутактарын тартуу керек). Андан сон, Ф. пайда болгон даракка мүнөздөмө берет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - эгерде бакта кызыл, апельсин түстөгү, сары түстөгү жалбырактар көп болсо, демек бул түшүмдү билдирет, башкача айтканда пайдалуу, түшүмдүү тренинг; - эгерде дарак негизинен көгүш же сыя көк түстө болуп калса, анда ал кышкы уйкудагы дарак, анда Ф катышуучулардан эмне себептен «кыш келип калгандыгы» тууралуу суроо берип, бул маселени чогуу чечүүгө чакырыат; <p>Ф.: «Бул кызыктуу көнүгүүнү класста да өткөрсө болот, ал катышуучуларга мугалим белгилеген түстөргө өзүнүн эмоционалдык абалын, кызыкчылыктарын же башка параметрлерди билдирүүгө мүмкүнчүлүк берет. Мугалимге мындай көнүгүү көп пайдалуу маалымат берет алат жана класста же болбосо окуучулардын тобуна маанилүү байкоо жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет.</p> <p>Ф. Окуучуларга ыраазычылык билдирип, тренингди аяктайт.</p>	<p>3 – РР слайд, 20-слайд, Дарактын сүрөтү тартылган флипчарт - түстүү карточкалар (карточканын ар бир түсү катышуучулардын санына жараша болуш керек). Карточкаларды жалбырак формасында кесип алууга болот.</p>

1 Тиркеме

А тобу. Чечмеленүүчү фраза: Ата-энелерди тартуу

А	Т	А	-
Э	Н	Е	Л
Е	Р	Д	И
Т	А	Р	Т
у	у		

Б тобу. Катылган фраза: үйдөн окуу

Ү	Й	Д	Ө
Н	О	К	У
у			

В тобу. Чечмеленүүчү фраза: Катышуу

К	А	Т	Ы
Ш	У	У	

К	О	О	М
Ч	У	Л	У
К			

Д группасы. Катылган фраза: Кызматташуу

К	Ы	З	М
А	Т	Т	А
Ш	У	У	

2 ТИРКЕМЕ

Тест «Нускамага ылайык иш алып баруу»

Бул тестти аткарууга сизде туура үч мүнөт убакыт бар. Эң жогорку ылдамдык менен иштениз!

1. Баштаардын алдында, баарын кунт коюп окунуз.
2. Барактын үстүнкү оң бурчуна, атыңызды жазыңыз.
3. Аты-жөнүңүздү тегеректеңиз.
4. Барактын үстүнкү сол бурчуна беш кичинекей квадрат тартыңыз.
5. Ар бир квадраттын ичине жылдызчаны белгилеңиз.
6. Барактын үстүнкү жагына фамилияңызды жазыңыз.
7. Атыңыздын астына, үстүнкү оң бурчуна телефонуңуздун номерин жазыңыз.
8. Бул номерди тегеректеп коюңуз.
10. Барактын астыңкы сол бурчуна жылдызча белги коюңуз.
11. Ал белгини үч бучтук менен курчаңыз.
12. 10 дон 1 ге чейин үн чыгарып санаңыз.
13. №4 чу тапшырмадагы «бурчуна» деген сөздү төрт бучтук менен курчаңыз.
14. Барактын үстүнкү бөлүгүндө, карандаштын же ручканын учу менен үч кичинекей тешик кылгыла.
15. «Мен бүттүм!» деп катуу кыйкыргыла.
16. Эми, баардыгын кунт коюп окуп бүткөндөн кийин, 1,2, жана 3 тапшырмаларды гана аткарыңыз.

3 ТИРКЕМЕ

3 -таблица боюнча талкуулоочу суроолор: Б.Блумдун таксономиясы боюнча ченелүүчү этиштер

1. Практикада көбүнчө кайсы деңгээлдеги (же деңгээлдердеги) тапшырмаларды колдоносуз?
2. Кайсы деңгээлдин (же деңгээлдердин) тапшырмаларын сейрек колдоносуз же таптакыр колдонбойсуз?
3. Бул таблица окууга үйрөтүүнү дифференциациялоого жардам береби? Эгерде жардам берсе, анда кантип?
4. Таблицадагы кайсы маалымат сизди кызыктырды?

Бул суроолорду жуптарда талкуулоо учурунда кызыктуу ойлор же суроолор пайда болсо, анда жалпы топто талкуулоо үчүн төмөнгө жазып коюнуз.

4 ТИРКЕМЕ

Калыптандыруучу баалоо	Дифференциацияланга баалоо

Төмөндө мугалимдин баалоо иш-аракеттеринин бир нече сурөттөмөсү берилген. Алардын номерлерин таблицанын тиешелүү бөлүгүнө жазып чыккыла.

1. Мугалим тексттеги негизги ойду окуучу канчалык денгээлде бөлүп көрсөтө алаарын талдайт.
2. Мугалим окуучулардын көркөм жана маалыматтык тексттерди кандай өздөштүрүп жатканын түшүнүү үчүн, топтук иштердин натыйжасын талдайт.
3. Мугалим ар бир топтун динамикасын жана эффективдүүлүгүн баалоо үчүн топтук иштердин натыйжасын баалайт.
4. Мугалим окуучулардын тексттеги себеп-натыйжа байланыштарын табуу жөндөмдүүлүктөрүн баалайт.
5. Мугалим фронталдык сурамжылоо, топтордо же жеке иштөө учурунда окуучулардын канчалык денгээлде өздөрүн ыңгайлуу сезе алышаарын баалайт.
6. Баалоонун негизинде, мугалим окуучулардын ар кайсы топтору үчүн, ар кандай татаалдыктагы тексттерди тандайт.
7. Мугалим баалоонун натыйжаларын окуучулардын топторун/жуптарын кайра бөлүштүрүү үчүн колдонот.
8. Эң кызыктуу текстти окуу үчүн мугалим окуучуларга тандоо мүмкүнчүлүгүн берет.
9. Мугалим окуучуларга өздөрүнүн жумушунун жыйынтыктарын көрсөтүү жолун тандоого мүмкүнчүлүк берет.
10. Бир эле көндүмдү өнүктүрүү үчүн, мугалим ар кандай татаалдыктагы индивидуалдык тапшырмаларды иштеп чыгат.
11. Ар кайсы окуучуларда, түрдүү көндүмдөрдү өнүктүрүү үчүн, мугалим жекече тапшырмаларды иштеп чыгат.

